

ULUĞ BİR ÇINAR
İmâm Mâturîdî
Uluslararası Sempozyum Tebliğler Kitabı

28-30 Nisan 2014 • Eskişehir

Hazırlayan
Prof. Dr. Ahmet Kartal

ULUĞ BİR ÇINAR
İmâm Mâturîdî

Uluslararası Sempozyum Tebliğler Kitabı

28-30 Nisan 2014 • Eskişehir

Yayına Hazırlayan
Ahmet Kartal

Koordinatör
Derya Aydın

Grafik Uygulama
Sercan Arslan

Mizampaj
Çelebi Şenel

1. Baskı, 2014 İstanbul

Baskı Cilt

Ofis Yayın Matbaacılık, Güven Sanayi Sitesi, B Blok
No: 386 Tel: (0212) 576 47 15
Topkapı/İSTANBUL

Sertifika No: 19492

DOĞU ARAŞTIRMALARI MERKEZİ
Bab-ı Ali Yokuşu, Cemal Nadir Sk. B.Milas Han
No: 24/114 Sirkeci/İstanbul Tel: (0212) 520 27 19

Saidmukhtar OKİLOV

Özbekistan-Taşkent İslam Üniversitesi, İslâmi Bilimler Fakültesi Öğretim Üyelerinden olan Saidmukhtar Okilov, Mâturidî Doktrinin Reformu'nda Nesefî Örneği adlı tebliğiyle sempozyuma katılmıştır.

Mâturîdî Doktrininin Reformu: Ebu'l-Muîn en-Nesefî Örneği

Ebu'l-Muîn en-Nesefî (v. 1114) Maveraunnahrın Nesef (şimdi Özbekistanın Kaşkadarya vilayeti) şehrinde doğup ilim yapan Henefî âlimidir. O '*Tefsîret el-edille*' kitabını yazarak Ebu Mansur Mâturîdî'nin dogmatik bakışları 'Mâturîdî talimatı' diye adlanmasına sebep olmuştur. Nesefî '*Tefsîret el-edille*'yi Mâturîdî'nin '*Kitâbet-Tevhid*'ine bir şerh olarak yazmış ve orada Mâturîdîliği savunmuş. Eser 1992-1993'ta Suriye'de Klaudi Saloma tarafından ilk defa yayınlanmış, 2001'de ise Türk âlimi Hüseyin Atay Süleymaniyye kütüphanesinde saklanan 18 elyazmaya dayanarak '*Tefsîret el-edille*'nin ikinci neşrini hazırlamıştır.

Nesefî'nin '*Tefsîret el-edille*'den başka '*Behru'l-kelâm*', '*et-Temhid*' gibi eserleri de çok meşhurdur. Ama '*Tefsîret el-edille*' onun Mâturîdîliği diğer doktrinler, bilhassa Maveraunnahr gelen eşeri âlimlerin sitemlerinden savunduğu kitaptır.

İngiliz şarkiyatçısı W. Madelung kendi çalışmalarında genelde eşerilik ve Mâturîdîlik arasındaki

münasebet ve farklılıkları öğrenir. Ama bir çalışmada o Mâturîdî doktrini temsilcisi tarafında durarak Ebu'l-Muin Neseî'nin bakışlarını eşeriye doktrini ile mukayese yapmış.¹

Türk şarkiyatçılarından S. Uludağ², K. Işık³, H. Atay⁴, M. Yazıcıoğlu⁵, M. Özervarlı⁶ genelde akaid ve kelim ilimleri boyunca çalışmalar yapmışlar. Onlardan H. Atay ve M. Yazıcıoğlu Ebu'l-Muin Neseî eserlerini özel şekilde öğrenmişler ve 'Tebîsire'nin 'Tevhîd'in hatimesi ve ayrılması bir kısmı olduğunu söylemişler. 'et-Tevhîd'in yayıncısı Fethulla Huleyf de 'Tebîsire'yi Mâturîdî kelim ekolü'nün 'Tevhîd'den sonra ikinci kaynağı olarak değerlendirir.⁷

Gerçekten, Mâturîdî doktrinini anlamada hem bu kelim mezhebini diğerlerinden farketmede Neseî'nin 'Tebîsire el-edille' eserinin rolü büyüktür. Bu eserin önemi şu ki onda mu'tezile'ye karşı eşerilerden daha güçlü ispat ve deliller verilmiş.

Eserin en başından biz 'Tebîsire el-edille' Neseî'nin en önemseten eseri olduğunu anlıyoruz. 'Tebîsire'nin mukaddimesinde o şöyle yazıyor: 'Dostlarım benden akidevi meselelerde somut delillere dayanan ve onda Ehli-sünne şeyhlerinin bakışlarını savunan bir kitap yazmamı rica ettiler.'⁸Eserin tam adı 'Tebîsire el-edille fi usuli-d-din a'la tarikati-l-İmam Abi Mansur el-Mâturîdî'dir. Bu eseri yazmada Neseî'nin kendisi yukarıda söylediği gibi evvela öğrencilerinin ısrarı sonra da o devirda Mâturîdî ekolü boyunca 'Tevhîd'ten başka kitabın bulunmadığı neden olmuş. Bu ve başka nedenlerden dolayı, alim büyük bir kitap yazmaya karar vermiş. Neseî 'Tebîsire el-edille'yi bitirdikten sonra ona sonuç ve fihrist olarak 'Tevhîd' ve 'Behru-l-kelim'ı yazmış.

'Tebîsire el-edille'nin yazılması o devir kelim alimleri, özellikle Maverunnahr'a da girmeye çalışan eşeriye ekolü temsilcileri arasında geniş yankılar uyardırmış. Neseî'den sonrada 'Tebîsire el-edille' asırdan asıra, babadan çocuğa geçmiş.

'Tebîsire el-edille'nin Türkiye'nin Fatih Kütüphanesinde 2907 numara altında ve Beyazıt Kütüphanesinde 3063 numara altında saklanan elyazmalarının ilk sayfasında onu nekil eden âlimlerin listesi verilmiş⁹.

Listeye bakarsak 'Tebîsire el-edille'yi sadece kelimciler değil belki fakihlerin de benimsediklerini görebiliriz. Buna listenin dokuzuncu satırında Maverunnahr'lı meşhür fakih Burhanittin Merginani'nin adı geçmesinden de biliyoruz.

Neseî 'Tebîsire el-edille'de Maverunnahr'lı meşhür mutekellim âlimler Abu Bakr Ahmad ibn İshak ibn Sabih el-Cüzcani, Şeyh Abu Nasr Ahmad ibn el-Abbas

ibn el-Hüseyn ibn el-İyâdi hakkında bilgi verir. Şeyh Ebu-l-Kasım Hâkim es-Samarkandi rivayetine göre Abu Nasr el-İyâdinin yanına birçok yanılmış fırka temsilcileri gelir ve yenilerek geri dönerlerdi.¹⁰

Aynı zamanda 'Tebîsire el-edille'de Abu Nasr el-İyâdinin öğrencileri Abu Ahmad ve Abu Bakr el-İyâdiler hakkında da bilgiler alabiliriz.¹¹

İyâdilerle aynı sırada Neseî el-Kadi Abu Abdullah Muhammad ibn Eslâm ibn Muslama ibn Abdullah ibn Mugira, 'Me'alim ed-din', 'Kitab el-i'tisam', 'Kitab er-redd ala el-kerramiyye' gibi eserlerin müellifi Abu Bakr Myhammad ibn el-Yemen es-Semerkendi gibi Maverunnahr'lı başka kelimci âlimler hakkında verdiği bilgiler de çok önemlidir. Neseî'ye göre Abu Bakr Myhammad ibn el-Yemen es-Semerkendi keramilere reddiye veren birinci âlim sayılır.¹²'Tebîsire'de 'Cümal usuli-d-din' eserinin müellifi Fakih Abu Salama ibn Muhammad es-Semerkendi en son mutekellim olarak sayılır.

Yukarıda adları sayılan şeyhler hakkında bilgileri sunarken, Neseî sonda kendi üstadı Ebu Mansur el-Mâturîdî hakkında bilgi verir. O Mâturîdî hakkında şöyle yazıyor: 'Yukarıda adları geçen âlimleri hiç biri olmasaydı da Ebu Mansur el-Mâturîdî onların hepsinin yerine yeterdi. O böyle zat ki, ilim ummanının dibinden cevahirleri alıp çıkmış ve dini hüccetleri kendi fesaheti ve zekâveti ile renklendirdi. Şu yüzden onun vefatından sonra Seyh Abulkasim Semerkendi onun kabir taşına şöyle yazdırmış 'Bu ilimleri kendi nefisine kader toplayan, onu dağıtmada çok sitem çeken, onun mirası çok medih edilen hayat ağacından çok meyve alan kişinin kabridir'.¹³

Neseî 'Tebîsire'de Mâturîdî'nin ondan fazla kitapları hakkında bilgi verir. Onlardan 'Kitab et-Tevhîd', 'Kitab el-makalat', 'Kitab availi-l-edille li-l-Ka'bi', 'Kitab bayan vahmil mu'tazila', 'Kitab radd tehzibi-l-cedel li-l-Ka'bi', 'Radd kitabi-l-Ka'bi fi va'idi-l-fusuk', 'Radd usuli-l-hamsa li Abi Umar el-Bahili', 'Radd kitabi-l-imama li ba'di-r-ravafiza', 'Kitab radd ala-l-kerramiyye' ve 'Ma'ahizu-ş-şeri'e'.¹⁴

Kendi eserinde Neseî Mâturîdî'nin 'Te'vilat el-Kur'an-l-kerim' kitabı çok meşhür olduğu ve âlimler eser hakkında çok iyi fikirler söylediklerini yazar: 'Mâturîdî imamların büyüğü ve milletin dayanağı idi. Onun yazdığı tefsiri karışıklıkları hal eden, insanların kalplerine surur veren ve o kadar belagat ve fesahetle yazılmış eserdir. Bu gibi kitabı yazan kişiyi Allahın sevlamaları olsun'.¹⁵

Nesefî, Maveraunnahr âlimleri listesini Ebu'l-Kasim es-Semerkenî (v. 342/953) ile bitirirken şöyle yazıyor: 'Eğer ben Maveraunnahr'ın tüm ülkelindeki hem Merv ve Belh'teki ülamalar hakkında yazmaya devam edersem bu kitabım hiç bitmez. Şu yüzden ben sadece bazı âlimler hakkında kısa bilgi veriyorum'.¹⁶

Gitirilmiş bilgilerden görüyoruz ki 'Tebisiret el-edille' Mâturîdî doktrini ve onun temsilcileri ve onların ilmi mirasları hakkında bilgi veren çok önemli bir kitap sayılır.

Ebu'l-Muin Nesefî 'Tebisiret el-edille'yi 500/1106 yıl Rebî' es-sani ayının altıncı günü (4 Kasım) Buhara'da bitirdiği belidir.¹⁷ Bundan, biz Nesefî'nin kitabı ömrünün son yıllarında bitirdiğini görüyoruz. Bize göre Nesefî 'Tebisiret el-edille' den son ona çok yakın olan, bazı kaynaklarda onun fihristi olarak görülen 'Tevhid' ve 'Behr el-kelam' eserlerini yazmış.

Mâturîdî eserleri arasında 'Tevhid' ne önem sahibi olsa Nesefî eserleri arasında da 'Tebisiret el-edille' bu kadar önem sahibidir.

'Tebisiret el-edille' ile 'Tevhid'i mukayese yaparsak, 'Tebisiret el-edille'nin konuları daha geniş ve hacimli olduğunu görürüz. Eserde Nesefî kendi muhaliflerinin bakışlarında objektif göstermeye çalışır. Şu taraftan 'Tebisiret el-edille' kelem boyunca başka hiç bir eserde yer almamış bilgileri verir. Aynı zamanda Nesefî bazı mesele beyanında Mâturîdî'nin kelimelerini 'Tevhid' de aynı aldığını görürüz. Ama Nesefî o cümlelere sadece kopya etmeden belki onları analize ederek bazı ibareleri ekliyor bile.

'Tebisiret el-edille'nin bazı örneklerinde Nesefî muarızlarının bakışlarını sayarken, bazen onların adlarını söylemez. Böyle orunlarda onun bakışıyla ona karşı olan grupların bakışlarını farketmek çok zor olacak. Dolayısıyla 'Tebisiret el-edille'yi okuyan kişi çok dikkatli olmazsa ve seçtiği konuyu iyice takip etmezse yanılması çok kolaydır. İki eseri yana yan koyarken Nesefî ve Mâturîdî'nin yazma metotlarında da fark olduğu görülüyor.

Biz iki eseri bab bab kıyaslama şansına sahip değiliz. Şu yüzden bu çalışmamızda 'Tevhid' ve 'Tebisiret el-edille'deki bir kaç akide konularını mukayese edeceğiz.

Mesela kelimelerinde en hassas konu sayılan 'kader' meselesinin iki alim tarafından nasıl şerhlenmiş olduğunu 'Tevhid' ve 'Tebisiret el-edille'den göreceğiz.

Mâturîdî bu bölümü 'Mes'ele fil kadai ve-l-kaderi' Nesefî ise 'el-Kelam fil kadai ve-l-kaderi' diye adlandırmış. İki eserde de konu aynı şerh ile başlanır. Yani, Allah fiillerin halıkı olduğu ve O bu fiillerin kaderi ve tekavvununu da önceden belirlediği söylenir¹⁸. Kader konusunda Nesefî Mâturîdî'yi destekler. Ama Nesefî'nin beyan metodu Mâturîdî'den pek kolay olduğu görünüyor. Nesefî 'Kada' kelimesinin 'hüküm' anlayışını anlatmada aşağıdaki ayeti gösterir:

وقضى ربك ألا تعبدوا إلا إياه

'Rabbin kesin olarak şunları emretti: Ancak kendisine ibadet edin...' (İsra, 23).

Mâturîdî bu ayetle birlikte başka ayetleri de getirir. Yani Mâturîdî pek net delillere dayanır Nesefî ise onlardan biriyle durar.

Mâturîdî 'Kada' kelimesinin hüküm veya emir anlayışını açıklamak üzere şöyle diyor:¹⁹

ثم القضاء في الحقيقة الحكم بالشيء والقسط على ما يليق به، وأحق أن يقطع عليه، فرجع مرة إلى خلق الأشياء؛ لأنه تحقيق كونها على ما هي عليه، وعلى الأولى بكل شيء أن يكون على ما خلق ...

(Kada kavramı gerçekte bir şey ile hüküm etmek ve ona laik hem de haklı olan şeyle sağlamlaştırmek demektir. Bununla birlikte şeylerin yaratılmasına yine bir kere bakışmaktır. Çünkü bu şey mehlükü aslına göre tehkik etmek ve bununla her şey asıl yaratılmasıyla gözüküyor oluyor.)

Nesefî ise 'kaza' sözünün emir anlamını vereceğini kesinlikle ve basit yoluyla anlatıyor²⁰:

القضاء يُذكر ويراد به الحكم، يقال: قضى القاضي على فلان بكذا أي حكم عليه به. ويُذكر ويراد به الأمر؛ قال الله تعالى: «وقضى ربك ألا تعبدوا إلا إياه» أي أمر ربك وحتم وألزم

(Tercümesi: Kaza sözünden murat – hüküm etmektir. Söyle: Kadı filanca üzere hükmetti, yani onun için hüküm verdi. Yine «kaza» sözü emretmek anlamında da gelir. Yüce Allah kendi Kitabında şöyle demektedir: «Rabbin sana sadece kendisine ibadet etmeye emretti. Yani, Rabbin emretti, lazım tuttu.»)

Yukarıdaki iki cümle karşılaştırıldığında, elbette Nesefî'nin şerhi basit ve anlamaya kolay olduğuna şahid oluruz.

Ama bazı yerlerinde iki eser karşılaştırıldığında Nesefî'nin sözlerini aynen aşırıldığı ve bazı yerlerdeki fiillerin anlamdaşlarından yararlandığı gözüküyor²¹.

Nesefî, Mâturîdî yolu ve sisteminden uzaklaşmıyor. «Kaza ve kader» hususunda mütezileleri eleştirmede de Mâturîdî gibi meşhür mütezile uzmanı olan Kebî'nin fikirlerine karşı duruyor.²²

Nesefî «Tebşire» eserinde fazla, lüzumsuz sözleri bırakarak, kendi fikirlerini kesin ve revan ifade etmeye çalışıyor. Mâturîdî ise, cümleleri tercih etmede az çok fazla deyim ve sözlerden yararlanır. Örnek için iki eserde Kebî'ye nispeten kullanılan cümleleri karşılaştırabiliriz.

«Tebşire»de şöyle:²³

وزعمت المعتزلة أن الله تعالى لا يقضي
الكفر لأن الكفر متفاوت باطل، وقضاء الله
تعالى حق وصواب. وبه احتج الكعبي.

(Tercümesi: Mütezileler, Yüce Allah küfür ile hükmetmez, çünkü kafirlik sebepleri türlü olup, Allah'ın hükmü gerçek ve doğrudur, diye niteliyorlar. Kebî bu hükmü onaylıyor.)

«Tevhîd»de ise aşağıdaki gibi ifade ediliyor²⁴:

والكعبي زعم أن الله لا يقضي الكفر، ثم فسر وجوه
القضاء وجعلها في بعض ما فسر، فإنكاره في الجملة
على احتمال ذلك في أحد الوجوه خطأ. ثم احتج بأن
الكفر متفاوت وباطل، وقضاء الله حق وصواب ...

(Tercümesi: Kebî söylüyor: «Yüce Allah küfür ile hüküm etmez». Sonra aydınlatarak şöyle söyler: «Hüküm sebepleri türlü ve hüküm sebeplerine göre sonuç oluşur. Küfür sebepleri ihtimalına göre reddetmek hatalı olur. Sonra küfür sebepleri türlü ve Allah'ın hükmü gerçek ve doğru».)

Yukarıdaki iki cümlelere önem verilse, onlar bir anlamda gelse bile, iki şekilde ifade edilmiş. Burada Nesefî'nin dili Mâturîdî'nikiye nispeten oldukça kolay ve revan olduğuna yine bir defa şahid oluruz. Bu yüzden Nesefî bu konuya ayıran yeri «Tebşire» baskısında dört sayfayı teşkil etse, «Tevhîd»de ise bu konuya dokuz sayfa ayrılmış. İki eser ortasında böyle karşılaşma çözümlerini çokça örnek götürmek mümkün. Nesefî'nin «Tebşire» eserinin telif etmesine yine çağdaş Mavaraunnahr'da Mâturîdî ekolünün alçılması hem de eşeriyye ekolünün gelişmesi sebep olmuş.

Çünkü Ebu Mensur el-Mâturîdî kendi öğretimini o çağda güçlü olmuş mütezileler ile akidecil mücadele sürecinde geliştirip genişletmiş. Mâturîdî yaşamış devrde «Mâturîdiyye» adlı öğreti asla olmamış.²⁵ Mavaraunnahr'deki hepsi mütekellimler «henefi uzmanlar» diye adlanmıştı. Demek, Mâturîdî'nin en temel muhalifleri, şüphesiz mütezileler, batıniler, karmatîler gibi akımlar sayılır.

Mâturîdî'nin Bağdad'da faaliyet gösteren çağdaşı Ebu Hesên el-Eş'eri (259/873-323/935 yy.) Mavaraunnahr'lı mütekellimler için muhalif değil gibi görünürdü. Ama Ebul-Mu'in en-Nesefî devrine gelerek eşeriyye ekolüne nispeten Mâturîdiyye ekolünün mevkisi az çok azaltmış olduğu gözükürdü.

Nesefî eşeriyelerin Mavaraunnahr'deki mevkileri müstahkemleşip gittiğine ilgisiz olabildi. Çünkü Hurasan'da faaliyette bulunan eşeriyye mütekellimlerinden İmamul-haremeyn Cüveynî hem de Fehri-d-din er-Razîler Mavaraunnahr'e sık sık seferde ve henefilerle tartışmalarda bulunurdu. Onların seferleri elbette, Mavaraunnahr'da Mâturîdiyye ekolünün gelişimine oldukça etki göstermesi tabiydi.

Ebu-l-Mu'in en-Nesefî kendi eserlerinde eşerilere nispeten son derece dikkatle yaklaşıyor. Onları bazı meselelerde tenkit etse de, Eş'eri'yi ehl-i hadis mütekellimi olarak itiraf ediyor.

Nesefî eşeriyye ekolünün meşhür temsilcilerinden Ebu Bekir Muhammed ibn et-Teyyib Bakıllânî (v. 404/1013 y.), Ebu Bekir ibn Furak (v. 406/1015 y.), Ebu-l-Kahir el-Bağdadi ve Ebu İshak el-İsfarayinilerin (v. 418/1027 y.) yaratıcılıklarıyla yakından tanıdık olan ve kendi eserlerinde onlara sıkça müracaat ederdi.

Ama Nesefî yukarıda geçen dostça ilişkilere rağmen Mâturîdiyye ekolünü tenkit eden eşeriyelerin adlarını anımsamadan beyan ederek, onlardan biriyle tartışmada bulunduğunu vurguluyor.²⁶

«Tebşire»yi gözlemlemeyince, eserin önceki sayfalarındaki konularda Nesefî esasen mütezili ve diğer batıl partilere karşı reddiyeler vermiş. Bununla birlikte o bazen Eş'eri'nin de fikirlerini destekliyor.

Ama iki ehl-i sunne kelami ekol arasındaki çelişkileri Nesefî az sonra yorumlamaya çalışır. Bunları o «Tebşire» eserinde kesin ve revan açıklamış. Nesefî eşerilerle başlanmış tartışma ve mücadeleler hangi merkezi noktalar çevresinde meydana geldiğini kesin olarak açıklamaya çalışır. Onun nitelediğine göre, üç tane eşeriyye mütekellimleri Mavaraunnahr henefilerine karşı iftira etmeye başlamışlar. Bunlardan iki

eş'eriyye uzmanı kısa kısa tartışmalarda bulunan olsa, üçüncüsü ise bu işte kesin ve kabalık göstermiş. Onlar kendi delillerini Kur'an, fıkıh ve dilbilgisinden toplayıp henefileri iftira etmeye başlamışlar. Hepsi mesele esasen «*halk*» (yaratım) sıfatı hakkında gider. Onlar henefileri küfürçü hurafetçi diye adlandırıp, «*halk*» sıfatı hakkında söylediklerini geçmişte henefilerden kimse söylemediğini bahane uyduruyorlar.

Böyle kesin sitem ve iftiraldan Nesefti çok üzüldü. Çünkü o henefti mezhebine çok saygı gösteriyordu ve bu mezheb hakkındaki herhangi bir olumsuz ilişkilere ilgisiz olabilmeydi. O «*Tebisire*»yin sıradaki sayfalarında («*Tebisire*» 310-372 s.) Mavareunnahr'lı henefti ханафий улемалар hakkında ayrıntılı bilgi vermeye çalışır. Nesefti söz konusunu tamamlamak üzere, onun uzunlandığı için özür diler ve henefti ulemalarının önde gelen Maturidi'ye ayrıca vurgu verir. Nesefti'nin temel ve kesin fikrinde, bu kınalan ekol yeni değildi, onu Ebu Henife'nin hepsi izleyenleri her zaman yerine getiriyorlardı. Bunu ispatlamak için Nesefti tarihe başvurup, meşhür hepsi Mavareunnahr'lı heneftiye bilginlerini isim isim sayar.

Ama Nesefti buna rağmen, Bağdadlı eş'eriyye ekolu kurucusuna karşı hiç bir şey söylemiyor. Tersine, bu bid'etçi bilginlerin adlarını de açıkça getirmiyor. Burada biz Nesefti'nin aşırı derece adil, gerçekçi ve diğer ehl-i sunne bilginlerine nispeten saygılı ilişkide olduğunu anlamak mümkün oluyor.

Nesefti yukarıdaki bid'edçilerin adlarını açıkça saymamak üzere onları eş'erilerin kendisine de iftira ettiklerini söylüyor. Onun vurguladığına göre bu iftira ve uydurmalar, tanınmış eş'eriyye bilginleri ve fat ettikten sonra onların rakipleri tarafından dağıtılmaya başlamış.²⁷

Burada Nesefti elbette eş'eriyyeleri düşünüyor. Çünkü «*Tebisire*»yin yukarıda zikredilen (310-372 ss.) sayfalarındaki bölümlerin esas kısmı eş'eriyye rakiplerinin tartışmalarına bağışlanmış. Orada Maturidiyye akidesine iftira eden anonim halde adı geçen eş'eriyye iftiracıları zikredilmiş.

İngiliz araştırmacısı V. Medelung Nesefti sır tutmuş o eş'eriyye bilginini Ebu Mensur ibn Eyyub en-Neysiburî diye tahmin eder.²⁸ Bize göre de Medelung'un tahmini esaslı. Çünkü Esakir kendi eserinde Ebu Mensur ibn Eyyub hakkında haber veriyor ve Ebu Bekir ibn Furak'ın şakirdi olup 421/1030 yılında Nişapur'da vefat etmiş olduğunu vurguluyor.²⁹

Mavareunnahr Maturidiyye kelim ekoluna karşı olmuş "hücum" ilk önce bu eş'eriyye mütekellimi tarafından başlanmış olduğu ihtimali var. Çünkü öteki devirde Hurasan'daki şafii ve henefiler ortasındaki güçlü rekabetten dolayı, mücadeleler Bağdad'da değil, Nişapur'daki şafii-eş'eri bilgini tarafından yapıldığı şaşılacak bir durum olmadığı gibi duyulur.

Eş'erilerin Mavareunnahr'lı henefilere nispeten böyle iftiraları Nesefti'yi son derece kızdırdı. Nesefti bu iftirayı doğrudan-doğruya manevi hocası ve şeyhi olmuş Ebu Mensur Maturidi'ye yöneltilen diye sayıyor. Çünkü Ebu-l-Mu'in en-Nesefti Maturidi'yi Mavareunnahr'lı diğer mütekellimlere kıyasla fazla değer vermiş. Yene de «*Tebisire*»ye müraccat edilse, bu fikirlerimizi esaslı olduğuna şahid oluruz. Aslında Maturidi'ye kadar Mavareunnahr'da Ebu Henife akideci düşünceleri etkisinde «*cüzcaniyye*», «*iyodiyye*» adlı öğretiler gelişmiş olsa bile, Nesefti kendi eserinde bu öğretileri asla zikretmemiş. Yerine, onların kurucuları hakkında söz eder. Sadece mütezilelere karşı düzenlenmiş on tane iyodiyye meselesi hakkında kısaca söylemiş.³⁰

Demek, Nesefti Mavareunnahr'da Ebu Henife ekolundan sonra Maturidi öğretisini diğer uzmanların ekolundan daha yukarı saymış. Onun yukarıda geçen «*Tebisiretü-l-edille*», «*Bahrü-l-kelam*» ve «*Temhid*» gibi dizi eserleri Maturidi'nin «*Kitabu-t-tevhid*» eserine çok yakın ruhda yazılmış eserlerdir.

Sonuç olarak, Nesefti'nin «*Tebisiretü-l-edille*» eseri Maturidi'nin «*Kitabu-t-tevhid*» eserinin filoloji çözümlemesidir ve bu iki eser çok yünden yakın, kendi-kendini doldurucu, kelim ilmine ait membalar sayılır. Nesefti kendi devrinde «*Tevhid*»den tatmin olmuyor. Çünkü «*Tevhid*»de çeşitli batıl partiler tenkit edilse bile, ehl-i sünne mütekellimleri sayılan eş'erilere nispeten fikir ve itirazlar olmamış. Nesefti'nin devrinde ise, eş'eriler mavareunnahr'lı henefti mütekellimler için oldukça sayıda etki gösteriyorlardı. Demek, Nesefti'nin önünde ancak batıl partiler değil, belki bazı ehli sünne bilginleri için de kendi fikirlerini bildirmek görevi durmuş.³¹ Nesefti'nin amacı, Maturidiyye ve eş'eriyye ortasındaki farkları kesin olarak göstermek ve bu yoluyla Ebu Mensur el-Maturidi öğretisini gerçekleştirmek idi. Şu amaçla Nesefti kendi şeyhi olmuş Maturidi'nin «*Tevhid*» eserini tehliil etmeye başvurmuş ve kendi eserinde bile bazı yerlerde «*Tevhid*»den doğrudan doğruya cümleleri aşırır ve onları tehliil ederek beyan eder. Nesefti'nin amacı islam âleminde mevkisi alçaltmaya başlayan «*Kitabu-t-tevhid*»in önceki mevkisini «*Tebisire*» yoluyla yine kendi durumuna getirmek idi.

Çünkü bu eserin hatta Mâturîdî'nin bazı meslektaşları bile eleştirmeye başlamıştı. Bu yüzden Nesefî bu eserini Mâturîdî'ye büyük vurgu vermiş halde «*Teb-siretü'l-adille fiy usulî-d-din ela tariketi Ebu Mensur el-Mâturîdî*» diye adlandırmış.

Ebu'l-Mu'in Nesefî'nin etkisi altında kelim ilmi boyunca sonraki devir gelişme sıralarını belirleyen yeni gelenek meydana gelmiş. Gerçi o hala «Eshabu Ebu Henife» adıyla anılsa bile, aslında o dolu halinde samerkendli bilgine aitti. Bu yüzden bu öğretiyi hiç duraksamadan «Mâturîdiyye» diye adlandırmak mümkün ve öyle de oldu. Mâturîdî kendi

devirinde mütezilelerin meydana gelmesiyle onlara karşı durmuş halde kendinin kelim öğretimini vücuda getirmiş olsa bile, V/XI yüzyılına gelince Ebu'l-Mu'in Nesefî eşeriler vermiş «dürtü» yerine onun kelim dizilmelerini ayrı ekol halinde kabul edilmesine büyük sebep oldu. Nesefî vefatından sonra biraz vakit geçince, müsülman âleminde «Mâturîdiyye kelim ekolu» diye adlanan bir kavram vücuda geldi. Bunu da elbette, nesefli müctehid âlim, «Seyfu'l-Hakk» (*Hakikat kılıcı*) diye yüksek adla anılan he-nefî âlimi Ebu'l-Mu'in Nesefî'nin benzersiz hizmetlerinin sonucu diye saymak mümkün.

Dipnotlar

- 1 Bakın: Madelung W. Abu l-Mu'in al-Nasafi and Ash'ari Theology/Studies in Honour of Clifford Edmund Bosworth. Vol. II: The Sultan's Turret: Studies in Persian and Turkish Culture / Edited by Carole Hillenbrand. – Leiden, Boston, Köln: Brill, 2000. – S. 318-330.
- 2 Uludağ S. Kelim İlmi ve İslâm Akâidi (Şerhu'l-Akâid Tercümesi). Giriş. 34 vd. – İstanbul: 1980.
- 3 Işık K. Mâturîdî'nin kelâm sisteminde İlim, Allah ve Peygamberlik anlayışı. – Ankara: 1980. –136 6.
- 4 Atay H. Ebu'l-Mu'in Nesefî ve Tebsiretü'l - edille. «Tebsiret el-edille» yayınınun giriş kısmı için yazılmış makale. – Ankara: Diyanet işleri başkanlığı yayınları, 1993. – S. 5-77.
- 5 Yazıcıoğlu M. S. Mâturîdî kelim ekolu'nun iki büyük siması: Ebu Mansur Mâturîdî ve Ebu'l - Mu'in Nesefî/Ankara üniversitesi basımevi. – Ankara: 1985. – B. 281-298.
- 6 Özervarlı M. S. Ebu'l-Mu'in en-Nesefî'ye ait Tebsiretü'l - edille'nin kaynakları. (Yüksek lisans tezi). – İstanbul: 1988. – 74 6.
- 7 Ebu Mansur Mâturîdî. Kitap et-Tevhid/Fethullah Hüleyf. – İstanbul: el-mektebe el-İslamiyye, 1979. Giriş. – S. 5.
- 8 Ebu'l-Mu'in en-Nesefî. Tebsiret el-edille fi usul ed-din. Cilt II. K.Saloma yayını. – Damaşk: 1990-1993. C. I. S. 3.
- 9 Ebu'l-Mu'in en-Nesefî. Tebsiret el-edille. – İstanbul: Elyazma. Fatih. № 2907. – B. 2; Tebsiret el-edille. – İstanbul: Elyazma, Beyazıt. № 3063. -S. 2.
- 10 Ebu'l-Mu'in en-Nesefî. Tebsiret el-edille fi usul ed-din. II cilt. K.Saloma yayını. – Damaşk: 1990-1993. C. I. S. 357.
- 11 Tebsire, C.I., S.357.
- 12 Tebsire. C.I., S.358.
- 13 Tebsire. C.I., B. 358.
- 14 Tebsire. C.I., S.359.
- 15 Tebsire. C.I., S.359.
- 16 Tebsire. C.I., S.360.
- 17 Tebsire el-adille. Elyazma. – İstanbul: Kılıç paşa kütüphanesi. İnv.506/2. -B. 1^a.
- 18 Ebu Mensur Mâturîdî. Kitap et-Tevhid/Fethullah hüleyf baskısı. – İstanbul: el-Mektebe el-İslamiyye, 1979. – s. 305; Tebsire. C. II. S. 715.
- 19 Tevhid. – B. 306.
- 20 Tebsire. Ж. II. B. 715.
- 21 Örenek için: Tevhid. – B. 307, Sözbashi 2; Tebsire. C. II. S. 716, Sözbashi 3, 4.
- 22 Tebsire. C. II. S. 717.
- 23 Tebsire. C. II. S. 716.
- 24 Tevhid. – S. 307.
- 25 Madelung W. Abu l-Mu'in al-Nasafi and Ash'ari Theology/Studies in Honour of Clifford Edmund Bosworth. Vol. II: The Sultan's Turret: Studies in Persian and Turkish Culture / Edited by Carole Hillenbrand. – Leiden, Boston, Köln: Brill, 2000. – S. 320.
- 26 Tebsire. C. I. S. 364-365.
- 27 Tebsire. C. I. S. 372.
- 28 Madelung W. Abu l-Mu'in al-Nasafi and Ash'ari theology. – B. 327
- 29 İbn Kesir. Tebyin kazib el-Müfteri fi me nüsibe ilel İmam Ebu'l-Hasen el-Eşeri. – Damaşk: 1347/1947. – S. 249.
- 30 Tebsire. C. I. S. 357.
- 31 Bu yüzden «Tebsire»nin bazı yerlerinde eşeriyeye de gösterilen ilişkilere şahid oluruz.